

ХУДОЖНЯ ТІЛЕСНІСТЬ ЯК КОНСТРУКТ

У статті розглядаються результати лінгвістичного вивчення тілесності в художній прозі англійського модернізму та постмодернізму. Метою є дослідження художньої тілесності як конструкту в єдності його когнітивного, нарративного та вербального вимірів шляхом застосування комплексу методів - семантико-когнітивного, нарративного та лінгвoseміотичного.

Ключові слова: тілесність, тіло, художній текст, конструкт, когнітивний вимір, нарративний вимір, вербальний вимір, код

Галуцких І.А. Художественная телесность как конструкт. В статье рассматриваются результаты лингвистического анализа телесности в художественной прозе английского модернизма и постмодернизма. Целью является изучение художественной телесности как конструкта в совокупности его когнитивного, нарративного и вербального измерений путем применения комплекса методов – семантико-когнитивного, нарративного и лингвoseмiotического.

Ключевые слова: телесность, тело, художественный текст, конструкт, когнитивное, нарративное и вербальное измерение, код.

Galutskikh I.A. Literary corporeality as a Construct. The paper focuses on the study of corporeality in the English Modernist and Postmodernist literary prose. It is aimed at the research of literary corporeality as a construct in the entity of its cognitive, narrative and verbal dimensions by means of application of an integrated methodology of the research, compiling the methods of conceptual, narrative and semiotic analyses.

Keywords: corporeality, human body, literary text, construct, cognitive dimension, narrative dimension, verbal dimension. code.

Маючи в цілому довгу історію у філософській думці, тілесність була “відкрита” внаслідок онтологічного повороту ХХ століття, коли тілесність стає фундаментальним поняттям, без якого мислення не може обійтися при розгляді феноменів людського буття та будь-яких онтологічних питань, що визначає актуальність осмислення тілесності як у філософській думці, так і низці інших гуманітарних наук. Наразі вивчення тілесності має міждисциплінарний характер, втім, тілесність у багатьох вченнях зазвичай не отримує чіткої понятійної визначеності, а її осмислення здійснюється в рамках натуралістичної настанови, для якої тіло є біологічною сутністю.

Основними теоретичними парадигмами, в яких легітимізується поняття тілесності є феноменологічна (М. Гайдегер, Е. Гусерль, М. Мерло-Понті); генеалогічна – психоаналітична та соціотропна – (Ж. Лакан, М. Фуко); аналітична/прагматична (Дж. Дьюї, Г. Дрейфус, Г. Стросон); когнітивна (Дж. Лаккоф, М. Джонсон); семіотична (Дж. Батлер, Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Дерріда). Дослідження тілесності як онтологічного феномену та філософського концепту перелічених [Мерло-Понті 1999; Фуко; Кристева 2004; Барт 1989; Дерріда 2000; Lakoff, Johnson 1980] та інших сучасних авторів уможливили подолання модерного розуміння тілесності як біологічної сутності.

Систематичне осмислення тілесності у філософських студіях здійснено в роботах О.Гомілко, яка довела значущість феномену тілесності як фундаментального чинника людського буття та універсального філософського концепту. Нею доведено, що лише через осягнення тілесності як *онтологічного феномену* можна повною мірою виявити її як феномен соціокультурний та природний та запропоновано *онтоантропологічний* (онтологічно-антропологічний) підхід у дослідженні проблематики тілесності, що сприяє подоланню притаманного модерній філософії дуалізму духу та тіла [Гомілко 2007, с. 8]. О. Гомілко було встановлено, що онтологічна значущість тілесності полягає в тому, що людське тіло (у сукупності соматичних, вітальних, психічних потреб та якостей людини) – це *активний початок* культури, один з її головних дієвих чинників, через який *конститується сама культурна реальність*, а тому сама тілесність людини – це не органічна, природна її *передумова*, а *культурно-антропологічний феномен*, визначник та фундаментальна характеристика людського буття [Гомілко 2007, с. 10-11].

Наслідуючи цю думку, в даній роботі *тілесність* є діалектична єдність тілесного та духовного, інтегруюча ознака екзистенційного досвіду людини, що поєднує комплекс

природних, індивідуальних та культурних рис тіла людини, як поле взаємодії внутрішніх та зовнішніх життєвих просторів людської істоти, або як тіло, яке набуло різноманітних «мов» в результаті соціалізації [Некрасова, Некрасов 2008, с. 113]. Іншими словами, тілесність – це соціокультурне явище, що розуміється як сукупність тілесних проявів, які зазнали трансформацій в результаті впливу соціокультурних факторів, мають соціокультурне значення та виконують певні соціокультурні функції [Можейко 2001, с. 812-813].

Багатоаспектність розуміння тілесності визначила домінування конструктивістського підходу у сучасній теоретичній інтерпретації феномену тілесності, коли остання розглядається як визначувана різноманітними чинниками (напр., владними, ідеологічними, культурними, політичними, соціальними тощо), що робить тілесність ефективним «інструментом «декодування» культурного досвіду» [Гомілко 2007, с. 1].

Притаманне для ХХ ст. бачення тілесності знаходить віддзеркалення і в її «охудожненому» вигляді, оскільки притаманна суспільству специфіка бачення світу так чи інакше знаходить відображення в художній літературі як одній з видів «соціокультурної практики» [Полтаробатко 2009, с. 2], що проявляється в наративній системі творів та своєрідності словесних образів.

Відповідно до нашої гіпотези, тілесність як художнє явище постає у вигляді конструкту, який має багатовимірний характер. Виявлення специфіки процесів формування художньої тілесності і моделювання охудожненого тіла як конструкту шляхом розкриття семантико-когнітивних, наративних та лінгвосеміотичних особливостей реалізації (інтерпретації) тілесності в художніх текстах є **метою** цього дослідження.

Дослідження тілесності як художнього явища здійснюється на **матеріалі** корпусу художніх текстів англійських письменників-модерністів та постмодерністів, серед яких твори Вірджинії Вулф, Девіда Г. Лоуренса, Джона Фаулза, Пітера Акройда, Джанет Уінтерсон, Ентоні Берджеса, Івліна Во.

Художні твори англійського модернізму та постмодернізму обрані як матеріал дослідження внаслідок того, що, як демонструє аналітичний огляд літератури, у творах модерністів [Дискурсы телесности 2008; Полтаробатко 2009] та постмодерністів [Штохман 2008] тема тіла отримує особливо помітне висунання. Подібний інтерес до «людини тілесної» (*homo corporalis*, *homo somaticos*) [Быховская 2000], ґрунтується на філософії відчуження, що лежить в основі модернізму, і виражається у віддаленні індивідуальної особистості від соціального світу, готової визнати абсурдність свого існування і поринути у власні індивідуальні переживання, зокрема фізіологічного, а частіше – еротичного характеру [Дискурсы телесности 2008].

Отже, **об'єктом** дослідження є тілесність як художнє явище в англійській художній прозі модернізму та постмодернізму, для чого в дослідженні застосовується термін «художня тілесність».

Художня тілесність – смислова і естетична категорія, яка постає як інтерпретація бачення тіла і усієї сфери тілесного в художньому творі або комплексі художніх творів, набуваючи переломлення відповідно до естетичного бачення автора твору, будучи продуктом естетично спрямованого мислення та культурно-історичного фону. Художня тілесність як художня рефлексія є динамічною категорією, яка набуває модифікацій відповідно до індивідуально-авторського осмислення як представника певної культури та усього комплексу історично-літературного фону певного періоду (отже, містить не лише образні, символічні, а й аксіологічні індивідуальні та колективні уявлення представників певної культури).

Предмет вивчення становлять семантико-когнітивні та наративні особливості текстового кодування охудожненого тіла, розглянутого крізь призму сукупності засобів його репрезентації в англійській художній прозі модернізму й постмодернізму.

В ході аналізу мовного матеріалу в роботі було застосовано комплексну інтерпретативну методикку, яка інтегрує **методи семантико-когнітивного аналізу** в термінах теорії концептуальної метафори (методика реконструкції концептуальних тропів) [Lakoff & Johnson 1980] та теорії концептуальної інтеграції (методика побудови мереж концептуальної

інтеграції) [Fauconnier, Turner 2003] для розкриття когнітивних механізмів текстового втілення художньої тілесності; метод *лінгвосеміотичного аналізу* для виявлення специфіки вербальної маніфестації тілесності як художнього явища (рівня текстового кодування тілесності в художньому тексті) із залученням інструментарію теорії *іконічності*, метод *нарративного аналізу* з метою виявлення особливостей нарративного розгортання репрезентації тілесності в художній розповіді, із залученням методики реконструкції нарративних патернів.

Проведений аналіз і отримані результати дають підстави трактувати *тілесність* як *конструкт*, де «конструкт» тлумачимо як теоретичне поняття, яке виводиться гіпотетично або утворюється на основі емпіричного спостереження подій чи об'єктів, та не передбачає обов'язкового встановлення його онтологічного статусу, а частіш за все формується в зоні переходу від емпіричного знання до концептуального [Грицанов 1999].

Виходячи з такого розуміння, а також враховуючи дані емпіричної частини дослідження текстового втілення тілесності в художній прозі представників англійського модернізму та постмодернізму [див. Галуцьких 2012, 2013], було визначено її багатовимірну структуру. Вбачається, що художня тілесність як конструкт постає одночасно в трьох вимірах: *когнітивному (ментальному)*, *нарративному* та *вербальному (текстовому)*, кожен з яких також може бути сконструйованим. Серед них ментальний вимір є найбільш загальним, притаманним свідомості взагалі, в той час як два інших реалізуються лише в художній семантиці.

Тілесність як *ментальний* конструкт включає низку тематичних доменів, які виводяться з попереднього досвіду вивчення тіла. Відповідно, уявлення про тілесність не дорівнюється до тіла в сукупності його соматика і фізіології, а включає комплекс явищ, що складають тілесний досвід – сенсорний, емоційний та ментальний, враховуючи сучасне розуміння тіла як психосоматичної єдності [Damasio 1999], а також приймаючи до уваги висновки когнітивної науки стосовно значущості тіла в процесах концептуалізації та категоризації (Ziemke, 2007) завдяки вкоріненості мислення в тілесному досвіді [Gibbs 2006, с. 9], а також положення про «втілене розуміння» (*embodied understanding / cognition*) [Lakoff, Johnson 1980] та роль тіла у породженні метафори, за рахунок чого формуються взаємозв'язки тілесного та емоційного (NUMAN BODY IS A CONTAINER FOR EMOTIONS) [Koevesces 2002], а також тілесного та ментального (BODY-AS-MIND) [Ibarrexe-Antunano 2002].

Узагальнюючи здобутки когнітивної науки, відповідно до яких базовими модусами існування тіла є *фізіологічний (соматичний)*, *сенсорний*, *емоційно-почуттєвий* та *ментальний*, представляємо *когнітивний* вимір тілесності як такий, що складається із відповідних тематичних доменів: СОМАТИКА/ФІЗІОЛОГІЯ, СЕНСОРИКА, ЕМОЦІЇ, МЕНТАЛЬНІСТЬ, які знаходяться у тісному взаємозв'язку завдяки спільності тілесного досвіду (див. Рис.1)

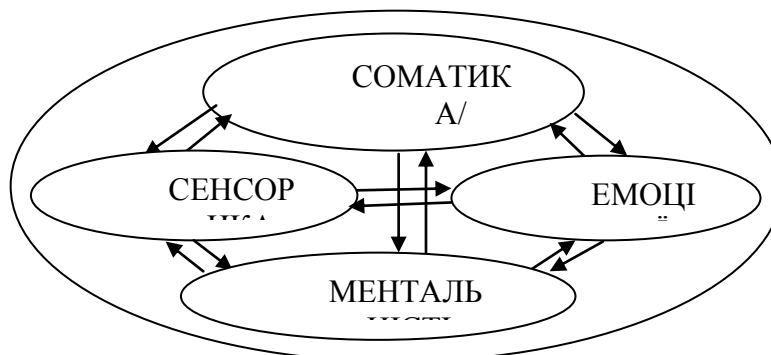

Рис.1 Тематичні домени-складові когнітивного виміру конструкту «тілесність»

Отже, когнітивна складова тілесності як конструкту є структуроване уявлення про тіло – його будову, функціонування, сенсорний досвід, емоційно-почуттєвий фон та розумову діяльність.

Реалізація в художньому тексті і включення тіла до художньої картини світу супроводжується розширенням наведеної моделі когнітивного (ментального) виміру конструкту, яка постає як тематичний фон утворення додаткових смислів та акцентування загальноновідомих, що в ході утворення художнього конструкту схематично виглядає як нашарування додаткових вимірів, серед яких – *нарративний*, в якому відбувається актуалізація варіантів тіла, акцентованих в образно-нарративному просторі художнього твору, а також *вербальний* вимір – рівень мовного означення в тексті.

Структура вербального рівня пов'язана із розумінням тексту як складного мовного коду, який представлений багатьма рівнями кодування, в чому ми погоджуємось із Р.Бартом в тому, що «текстовий аналіз потребує уявлення тексту як «тканини», а мов художнього твору – як «перехрещення, переплетіння і взаємо-зворотний рух численних кодів, одночасно переплутаних і незавершених, об'єднаних культурним кодом» [Барт 1989, с. 417, 459-460], де термін «код», який в семіотиці трактується як система запису інформації і спосіб її стислого зберігання та передачі, Р. Барт розуміє як «асоціативні поля, сверткестову організацію значень» [Барт 1989, с. 455].

Отже, *вербальний* вимір тілесності як художнього конструкту представлено різними рівнями кодування в текстовій структурі, де виділяємо рівень *денотативного* кодування (рівень номінації тіла як референта у вищезгаданому розумінні), рівень *образного* кодування (рівень словесної образності, тропеїки, що утворюються в художньому тексті, де тіло виступає як референт – як об'єкт образного переосмислення, або як корелят – як джерело образної концептуалізації) та рівень *символічного* кодування (рівень художніх символів, статусу яких можуть набувати образні засоби), кожний з яких надбудовується один над одним (див. Рис.2).

Оскільки тілесні явища представлені в текстовій тканині художньої прози в трьох іпостасях – як складові світу речей, світу образів і світу символів, це дозволяє розглядати їх відповідно в рамках денотативного, образного і символічного кодів, а тілесний код постає таким, що об'єднує їх тематично.

Названі рівні текстової структури є взаємопов'язаними, оскільки одиниці денотативного коду можуть ставати одиницями рівня образного кодування, коли номіновані їх засобами об'єкт або явище набувають образного переосмислення в художній семантиці та позначення за допомогою образного засобу, а образні засоби, в свою чергу, можуть набувати статусу художнього символу в літературному творі та ставати одиницею рівня символічного коду. З боку символічного коду є також і зворотній зв'язок в бік рівня образного коду, оскільки процеси образотворення, результатом яких є утворення одиниці образної складової, супроводжуються підживленням символічними конотаціями, притаманними об'єкту або явищу, що добирається в якості образного кореляту завдяки своєму символічному значенню. Символічні конотації дозволяють встановити зв'язок між непов'язаними на перший погляд об'єктами, які набувають в процесі образотворення (образної концептуалізації) статусу об'єкту або джерела образного переосмислення (домену джерела або домену мети).

Ці зв'язки між рівнями текстового кодування утворюються і завдяки співвіднесенню вказаних вербальних рівнів текстового означування із відповідними рівнями когнітивного коду людини, де денотативному вербальному рівню відповідає концептуальний (поняттєвий), образному – концептуально-образний, та символічному – когнітивно-семіотичний (рівень зберігання міфологічних, архетипічних та інших уявлень, рівень

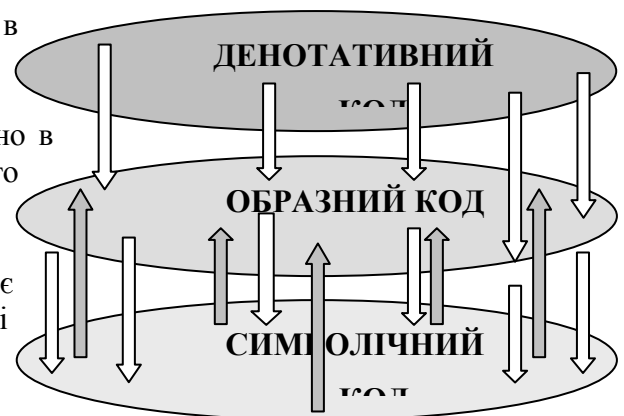

Рис. 2. *Модель співвідношення кодів в структурі художнього тексту*

колективного позасвідомого), де останній виконує роль «передконцептуального підґрунтя» [Белехова 2002, с. 18] процесів образної концептуалізації.

Окрім когнітивного та вербального вимірів художнього конструкту виділяємо також **нарративний** вимір, який складає окрему складову, що пов'язана із лінійним розгортанням та описом, якого дістає тіло в нарративній системі художнього твору. Нарративний вимір представляється репрезентованим варіантами тіла, що уособлюють різні модуси існування тілесності, які отримують реалізацію або акцентування в художніх текстах.

Як продемонстрував аналіз, нарративний вимір художньої тілесності англійської літератури модернізму та постмодернізму репрезентований трьома варіантами тіла, що отримують особливу увагу авторів художніх творів, і які зазнають акцентування. Серед них – *еротизоване* тіло [Галуцьких 2013б], *сенсорно-чуттєве* тіло [Галуцьких 2012] та *соціалізоване* тіло [Галуцьких 2013а]. Будь-який з варіантів тіла характеризується з точки зору діалогічності, тобто відношення «тіло-тіло», «тіло-соціум (багато тіл)», «тіло-природа», «тіло-навколишнє середовище» тощо, а також з точки зору нормативності-ненормативності.

Кожен з названих варіантів тіла нарративного виміру конструкту через посередність вербальних індексів активують певні тематичні домени-складові когнітивного виміру художнього конструкту, що забезпечує взаємозв'язок вимірів.

Запропонована концепція художньої тілесності, яка тлумачиться як тривимірний конструкт, що включає когнітивну, нарративну й вербальну іпостасі, може слугувати вивченню онтологічних і гносеологічних властивостей тілесності в сучасному соціокультурному просторі. Реконструйована модель тілесності як художнього конструкту має теоретичну цінність як інструмент аналізу значущих і значних за текстовим матеріалом явищ дійсності, які знаходять переломлення в художньому тексті, і може бути екстрапольованою на інші текстові прошарки, в яких знаходить вербальне означення певні фрагменти навколишньої дійсності.

Література

- Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. – М., 1989. – 616 с. Белехова Л.Л. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). – Херсон: Айлант, 2002. – 368 с. Бьховская И.М. «Номо somatikos»: аксиология человеческого тела. – М., 2000–2008. Галуцьких І. А. Сенсорика смаку в контексті художньої тілесності (досвід концептуального аналізу) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – 2012. – Том 15, № 1. – С.27-36. Галуцьких І.А. Соціалізоване тіло людини у художньому тексті епохи англійського модернізму: концептуальний аналіз (на матеріалі художньої прози В. Вулф) // Нова Філологія: Зб. наук.праць. Вип. 58. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – С.37-42. Галуцьких І.А. Специфіка еротики тіла та еротизації в художній прозі В. Вулф та Д. Г. Лоуренса: семантико-когнітивний аналіз / І. А. Галуцьких // Проблеми зіставної семантики. Вип. 11. – К.: КНЛУ, 2013. – С. 309-316. Гомілко О.Є. Феномен тілесності: Автореф. дис. ... д. філос. наук: 09.00.04 / О. Є. Гомілко / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2007. – 38 с. Грицанов А. Новейший философский словарь. – Мн., 1999. – 615 с. Деррида Ж. О грамматологии. М.: Ad Marginem, 2000. Дискурсы телесности и эротизма в литературе и культуре. Эпоха модернизма. Антология / Ред. Д. Иоффе. – М.: Издательство: Ладомир, Серия: Русская потаенная литература, 2008. – 528 с. Кристева Ю. Избранные труды: Разрушение поэтики / Пер. с франц. - М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. -656 с. Мерло-Понти М. Феноменология восприятия. – СПб: Ювента, 1999. – 340 с. Можейко М.А. Телесность // Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – С. 812–813. Некрасова Н. А., Некрасов С. И., Садикова О. Г. Тематический философский словарь / Н. А. Некрасова и др. – М., 2008. – 113 с. Полтаробатько Е. Д. Категория телесности в акмеистическом дискурсе: дис... канд. филол. наук : 10.01.01. / Е. Д. Полтаробатько. – М., 2009. – 189 с. Фуко М. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова под ред. И. Борисовой. — М.: Ad Marginem, 1999. – 468с. Штохман Л.М. Антропология нарации: статья, гендер і сексуальність в романі Дженет Вінтерсон, «Тайнопис плоти» / Лілія Штохман // Studia methodologica: «Антропология литературы: коммуникация, мова, тілесність». Вип.25. – Тернопіль: ТНПУ, 2008 – С.284-287. Damasio A. The Feeling of What Happens: Body and Emotion in the Making of Consciousness. – New York: Harcourt Brace, 1999. – 400p. Fauconnier G. The Way We Think: Conceptual Blending And The Mind's Hidden Complexities. – NY: Basic Books, 2003. – 464 p. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding. – Cambridge: CUP, 1994. – 540 p. Ibarretxe-Antuñano I. MIND-AS-BODY as a cross-linguistic conceptual metaphor // Miscelánea. A Journal of English and American Studies. 2002. 25: 93-119. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford etc.: Oxford University Press, 2002. – 376 p. Lakoff G. Metaphors We Live by / G. Lakoff, M. Johnson. - Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 374 p. Ziemke T. The body eclectic / T. Ziemke, R.M. Frank // Body, Language and Mind. Vol.1: Embodiment / ed. by T. Ziemke, J. Zlatev, R. Frank. – Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2007. – P. 1–13.